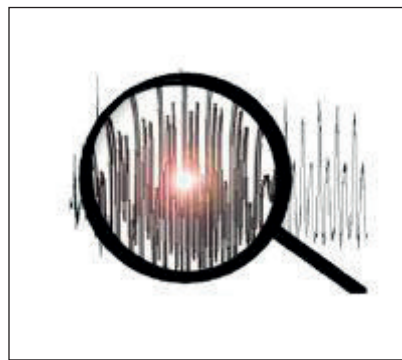

Kanyó Réka

Beszéd kutatás 2011

A Beszéd kutatás a beszéd folyamatával foglalkozó kutatók tudományos ülészaka. Első ízben 1992-ben rendezték meg, majd ettől kezdve minden második évben megszervezték az újabb kutatási eredmények ismertetését és a szakmai tapasztalatcserét célzó konferenciát. A X. jubileumi Beszéd kutatás konferencia helyszínéül az MTA Nyelvtudományi Intézete szolgált. A 2011-es évben a spontán beszéd tárgykörét érintő előadásokat hallgathatták meg az érdeklődők. A kétnapos rendezvényen összesen 33 előadás hangzott el, a poszterszekcióban pedig 4 kutatást mutattak be.

*1. kép
A konferencia logója*

A konferencián több előadás foglalkozott a magánhangzók spontán beszédbeli megvalósulásaival és jellemző tulajdonságainak az elemzésével. Beszámolókat hallhattunk a gyermekek spontán beszédének vizsgálatáról, a beszélőváltások sajátosságairól és a diskurzusjelölők funkciójáról, néhány kutatás pedig a beszédtechnológia területéről mutatta be a legfrissebb eredményeket. A plenáris előadások a kétnyelvűség és a dadogás témakörében hangzottak el. A következő ismertetés a konferencia számos előadásáról (a teljesség igénye nélkül) ad áttekintést.

Az eseményt Bánréti Zoltán, az intézet tudományos igazgatóhelyettese nyitotta meg. Bevezetőjében a beszéd kutatás sokszínűségére, a sokféle szempontú beszéd kutatásra hívta fel a figyelmet. Az első nap plenáris előadója, Bunta Ferenc (Houston Egyetem) az angol–spanyol kétnyelvű gyermekek fonológiai fejlődését ismertette. A vizsgálat szerint a kétnyelvű gyermekek ejtésében az *s* zöngétlen réshangot gyakran helyettesíti a szintén zöngétlen *cs* zár-rés hang. Az elemzés kitért az *æ* magánhangzó elsajátítási nehézségeire, és kijelölte a további kutatási irányt.

A kétnyelvűség témakörében Navracsics Judit (Pannon Egyetem) és Sárly Gyula (Szegedi Tudományegyetem) közös munkájának eredményeképpen kaphattunk információt a kétnyelvűek mondatfeldolgozási jellemzőiről, miszerint a mondatértés minőségében nem a nyelv, hanem a nem a meghatározó. Simon Orsolya (Pannon Egyetem) egy magyar–angol lexikális döntési kísérlet tanulságait ismertette, amellyel a kétnyelvű lexikális elérési modellek működési mechanizmusa válhat elérhetővé. A hangszalagműködés sajátosságáról tartott előadásában Markó Alexandra (ELTE) kifejtette, hogy az irreguláris zöngé képzése mellett, hogy egyéni sajátosság, eltérést mutat abban, hogy határjelölő eszközként más-más stratégiával hozzák létre az egyes beszélők. Bóna Judit (ELTE) a rövid és a hosszú magánhangzók ejtési időtartamait elemezte. A vizsgálat szerint az idősek és a fiatalok értékei bár mutatnak eltérést, de nagyok az átfedések, mivel az idősek beszélők

is megkülönböztetik ejtésben a rövid és a hosszú magánhangzókat. Váradi Viola (ELTE) a spontán beszéd lenizációs folyamatainak részeként tárgyalta az egyes beszédhangok törlődésének jelenségét, amely az artikulációs kényelmesség és a perceptuális szeparáció jelenségeire vezethető vissza. A magánhangzó-kutatásokban előadást hallhattunk a CVC kapcsolatok magánhangzóiban lezajló formánsmozgásokról, vagyis arról, hogy miként változik a formánsfrekvencia értéke az idő függvényében. Olasz Gábor, Abari Kálmán és Rácz Zsuzsanna Zsófia (BME, Debreceni Egyetem) megkísérelték modellezni a megfigyelt formánsmozgásokat, ezzel is gazdagítva a formánstérképek számát.

Gyarmathy Dorottya (MTA Nyelvtudományi Intézet) a töltelékszóként és szóhelyettesítőként is használt *izé* szavunk kétféle funkcióját elemezte. Míg töltelékszó státuszában az *izé* megakadásként adatható, és nem javítható, addig szóhelyettesítőként bármelyik szó helyettesítésére alkalmas, és korrigálható. A kutatás kiinduló feltételezése az volt, hogy a kétféle funkciót betöltő *izé* artikulációja eltérő. Az eredmények alátámasztották a hipotézist, mivel a töltelékszó időtartama hosszabb a szókeresési folyamat miatt, amely egyben időnyerési stratégia is. A szóhelyettesítő *izé* előfordulása pedig lexikális előhívási problémára utal, így az hibának minősül, és nem megakadás. Szóhelyettesítő funkciójában az *izé* javítási aránya 50–50% volt. Az elemzések kimutatták, hogy a nők és a férfiak alaphangja egyaránt megemelkedik a tárgyalt szó ejtésekor, bár a férfiak esetében ez az alaphangmagasság-változás nem szignifikáns. *Izé* szavunk kettős feladata tehát mind időtartamban, mind pedig a nemenként eltérő alaphangmagasság változásában megnyilvánul. Schirm Anita (Szegedi Tudományegyetem) a *hát* félintézményes diskurzusokban betöltött funkcióit és pozícióit taglalta. Nemesi Attila a társalgási implikatúrák funkcióját feldolgozó kutatásában pedig az implikatúrák és az arculatmunka közti összefüggést vizsgálta. Ironikus megnyilatkozások szupraszegmentális szerkezetét tanulmányozta Erdős Klaudia (ELTE Alkalmazott nyelvészeti doktori program). A kutatás célja, hogy a feltárt prozódiai minták segítségével felismerhető legyen a beszélő ironizáló szándéka. Az eredmények adalékul szolgálhatnak az irónia jelenségének a megértéséhez.

A beszédtechnológia területéről Tóth Bálint és Németh Géza (BME) egy olyan beszéd szintetizátorról számolt be, amellyel lehetőség nyílik kis mintavétel alapján is a kívánt beszélő hangját utánozó gépi beszéd megvalósítására. Varga Zoltán (Nemzetbiztonsági Szakszolgálat) az automatikus hangazonosító rendszerek szükségességéről beszélt, amelyek fejlesztésében a nyelvi adatbázisok nyújthatnak segítséget.

Az iskolában létrejövő metanyelvi diskurzusokat vizsgálta Szabó Tamás Péter (MTA Nyelvtudományi Intézet). A nyelvről folyó társalgás kutatása annak feltérképezésére irányul, hogy milyen interakciók jönnek létre a metanyelvi kommunikációban. Az előadás másik kiindulópontja pedig az a feltételezés, miszerint a metanyelv egyben nyelvi ideológia, és így gondolkodásunk elemzésére is alkalmas. Az általános és középiskolás tanulókkal folytatott metanyelvi beszélgetések korpusza az élőnyelv szerkesztési sajátosságainak dokumentumát képezheti, valamint adatbázisként is használható a nyelvi ideológiák tanulmányozására.

Ha a tanári magyarázatot megnyilatkozástípusnak tekintjük, elemezhetővé válnak ennek diskurzuserősítő és álfatikus elemei. Antalné Szabó Ágnes (ELTE) előadásában ezek vizsgálatát követhetjük nyomon. A kutatási eredmények a jövőben szükségessé teszik a tanári magyarázat megértésének a tanulmányozását is.

Az óvodáskori beszélőváltások fonetikai szempontú elemzését Szabó Ágnes és Tóth Andrea (ELTE magyartanári mesterképzés) ismertette. Az eredményeket összehasonlították a felnőtteknél megfigyelt értékekkel, és arra a következtetésre jutottak, hogy az óvodás korúak általában több és hosszabb szünetet tartanak, társalgási stratégiájukat pedig a versengés uralja. S. Tar Éva (ELTE) előadásában a 3–6 évesek beszédprodukciónak megjelenő nemi különbségeket feldolgozó kutatást kísérelhettük figyelemmel. Imre Angéla (ELTE) a Hegedűs-archívum gyermekbeszélőinek spontán beszédét vizsgálta. Ennek során összevetette a gyermekek beszédtempóértékeit az archívum felnőtt beszélőivel, és ezekben alig volt tapasztalható eltérés.

A gyermekek spontán beszédének jelenkori kutatásai megteremthetik az alapjait egy spontán gyermeknyelvi adatbázis megalkotásának.

Beszédhibák fogszabályozó felhelyezését követően is kialakulhatnak. Erről hallottunk előadást Götz Gergely (ELTE Magyar nyelvészeti doktori program), fogorvos tolmácsolásában, aki bemutatta, melyik fogszabályozó-típus milyen hangképzési nehézségekkel jár, mitől függ a készülékhez történő hozzászokás mértéke. Ugyanakkor kitért arra is, hogyan valósítható meg a fogak célzott szabályozásával a beszélő korábbi hangképzési sajátosságainak átalakítása. Svindt Veronika (ELTE Magyar nyelvészeti doktori program) az afáziás betegek nonverbális kompenzációs stratégiáit elemezte, megkülönböztetve a fonetikai, a szemantikai és a pragmatikai kompenzációs eszközöket.

A poszterszekció keretein belül Mészáros Katalin Edit (ELTE magyar nyelv és irodalom mesterképzés) a gyermekek spontán beszédében előforduló megakadásokat és az ezeket kísérő néma szünetek funkcióit vizsgálta. A mentális lexikonhoz való hozzáférés nehézségeit elemezte Gál Georgina (ELTE Alkalmazott nyelvészeti doktori program) különböző korok jellemző szavainak előhívása során, Krepsz Valéria (ELTE magyar nyelv és irodalom mesterképzés) kutatása pedig a térészlelés nyelvi különbségeit taglalta a nemek között.

A pénteki nap plenáris előadásának témája a dadogás volt. Gósy Mária (MTA Nyelvtudományi Intézet, ELTE) és Bóna Judit (ELTE) egy esettanulmány alapján elemezte a megakadásjelenségek gyakoriságát interpretáció, mondatisméltés, felolvasás, társalgás és narratíva esetében. A kutatás fő kérdése az volt, hogy kimutatható-e specifikus mintázat dadogó beszélő megakadásjelenségeiben és zöngeskedési időiben a kommunikációs helyzet függvényében. A vizsgálat eredményei igazolták a hipotéziseket. Spontán beszédben gyakoribb a hezitálás, mint nem spontán beszédben, de az egyes típusok szerint is jellegzetes különbségek voltak adathatók. A nyújtások, az ismétlések és az újraindítások gyakorisági vizsgálata kimutatta, hogy az említett megakadások interpretált szövegben jelentkeztek a legtöbbször, és narratívában fordultak elő a legkevésbé. A kutatási eredmények a beszédterápiában hasznosíthatók. Gerliczkiné Schéder Veronika és Vári Nikolett (Nyíregyházi Főiskola) szintén egy esettanulmányban foglalkozott a dadogással. Előadásukban a lovas terápia lehetséges szerepét mutatták be a beszédhiba orvoslásában.

A két nap során elhangzott előadások színvonala és az előadók felkészültsége példaértékű volt. Az előadók között jeles kutatók és oktatók mutatták be munkájukat, valamint kiváló doktoranduszok és MA-hallgatók is lehetőséget kaptak, hogy beszámoljanak kutatásaikról. A vitákban felmerülő kérdések mind újabb és újabb kutatási szempontokat vetettek föl, a konferencia baráti légköre pedig biztosította az igen hasznos gondolatcserét. A következő Beszédkutatás konferencia 2014 októberében lesz.

Kanyó, Réka: Speech research 2011

Az írás szerzőjéről

Kanyó Réka

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország

kanyo.reka[kukac]gmail.com